

УДК 330.111.42

І.М. Царик, канд. екон. наук

Чернігівський державний технологічний університет

О.В. Михайловська, канд. екон. наук

Чернігівський державний інститут економіки і управління

МЕТОДИКА ОЦІНКИ СОЦІАЛЬНИХ ІНВЕСТИЦІЙ БІЗНЕСУ

У статті розглянуто існуючі методи оцінки соціальних інвестицій підприємництва та виявлено їх недоліки. Авторами вдосконалено систему кількісних індексів оцінки соціальних вкладень бізнесу.

Ключові слова: соціальні інвестиції, соціальна відповідальність бізнесу, методи оцінки, кількісні індекси.

В статье рассмотрены существующие методы оценки социальных инвестиций предпринимательства и выявлены их недостатки. Авторами усовершенствована система количественных индексов оценки социальных вложений бизнеса.

Ключевые слова: социальные инвестиции, социальная ответственность бизнеса, методы оценки, количественные индексы.

The article tells about the existing valuation methods of enterprise social investment and underlines its defects. The author improves the system of quantitative valuation indexes of business social investment.

Key words: social investment, the business social responsibility, the methods of valuation, quantitative indexes.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими та практичними завданнями. Соціальна відповідальність бізнесу (СВБ) на сучасному етапі суспільного розвитку є складним багатоаспектним явищем, що є запорукою ділового успіху та конкурентоспроможності підприємницьких одиниць і сприяє зростанню національної економіки.

Існують декілька основних підходів науковців та практиків до реалізації соціальної відповідальності бізнесу, а саме: неприйняття цієї концепції, декларативний, комерційний, альтруїстичний та комплексний підходи. При комерційному підході соціальні витрати підприємництва трактуються як соціальні інвестиції та розглядаються з точки зору економічної привабливості, зростання прибутковості, набуття конкурентних чи інших переваг для підприємницької установи [6, с. 21-22].

Найбільш ефективною формою впровадження СВБ є соціальні інвестиції (СІ) бізнесу, під якими розуміють спосіб реалізації корпоративної соціальної відповідальності за допомогою цільових програм, що відповідають потребам основних груп зацікавлених осіб – персоналу, споживачів, місцевих громад та ін.[1, с. 201]. Сучасний бізнес все частіше надає перевагу саме соціальним інвестиціям перед благодійністю та іншими соціальними витратами [7, с.1].

Велику складність з теоретичної та практичної точок зору являє собою оцінка економічного ефекту заходів соціальної відповідальності. Такий ефект часто буває відстроченим у часі і може проявлятися непрямим чином. Економічний ефект соціальних внесків не настільки явний, як ефект від внесків у реальний сектор економіки [5, с. 11]. Виміряти його важко, особливо враховуючи ті витрати, які несе підприємство (фінансування та організація соціальних проєктів, найм відповідних спеціалістів, реорганізація корпоративного управління, публікація соціальних звітів тощо). Однак позитивний ефект такої діяльності більшість дослідників не піддають сумніву.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. В економічній літературі поняття соціальних інвестицій та методи їх оцінювання є малодослідженими питаннями. Серед українських науковців значний внесок у розвиток теоретичних та практичних аспектів соціальних інвестицій зробили Д. Баюра, А. Бондаренко, О. Грішнова, Л. Омелянович, Н. Яневич, В. Шаповал та інші. Серед зарубіжних авторів значну увагу розробці теоретичних основ соціального інвестування та методів його оцінки приділяють Д. Ветропрахов, В. Вінніков, А. Шихвердієв, С. Хоняєв та інші.

Невирішені раніше частини проблеми. Існуючі на сьогодні методи оцінки соціальних інвестицій бізнесу не є досконалими та мають ряд недоліків. Зокрема, важливою їх-

ньою характеристикою є спрямованість на соціальні витрати конкретного підприємства, тобто розроблені методики дають можливість оцінки СІ на мікроекономічному рівні. Не отримала розвитку система оцінювання таких інвестицій на мезо- та макроекономічному рівнях, що є особливо актуальним і доцільним в умовах соціально-орієнтованої економіки.

Метою статті є комплексний аналіз та вдосконалення системи методів оцінювання соціальних інвестицій підприємницького сектору національної економіки.

Виклад основного матеріалу. У міжнародній практиці існує декілька підходів до оцінки соціальних інвестицій бізнесу [3, с. 133-135]. Так, методика оцінки повернення з інвестицій (Return on Investment, ROI), що використовується для розрахунків на мікроекономічному рівні, дає можливість підприємницькій одиниці оцінити величину впливу своїх соціальних інвестицій на показники бізнесової діяльності.

Результатом роботи вчених та фахівців із соціальної відповідальності бізнесу різних країн в останні роки стали нові методики оцінки соціальних інвестицій підприємництва. Найбільш значущі з них розроблені консалтинговою компанією Smith O'Brien. Їх сутність полягає у розгляді відносин підприємства із зацікавленими сторонами та аналізі впливу цих відносин на бізнес-показники.

Цікавою розробкою Smith O'Brien є інтегрована система аудиту корпоративної соціальної відповідальності Corporate Responsibility Audit (CRA), яка включена сьогодні у всі системи міжнародних рейтингів СВБ. Аудиту піддаються ціннісні та етичні аспекти підприємництва, система менеджменту та маркетингу, операційна діяльність, міра задоволення вимог і пропозицій різних зацікавлених сторін. CRA дає можливість комплексно оцінити п'ять основних соціально-економічних показників бізнес-діяльності, а саме:

- 1) екологічний вплив компанії, ресурсозберігаючі технології;
- 2) менеджмент якості товарів та послуг;
- 3) відносини з найманими працівниками;
- 4) права людини і трудові відносини;
- 5) взаємодію з місцевою громадою.

Методика дає можливість кількісної оцінки соціальної відповідальності бізнесу, за результатами якої вірогідні зміни стратегії фірми у позитивному напрямку, поліпшення іміджу установи, зростання продуктивності праці, покращення економічних та фінансових показників.

Крім того, компанія Smith O'Brien запропонувала індекс економетричного ефекту (Econometric Impact Index), за допомогою якого можливо визначити сумарний ефект від діяльності компанії на певній території. Цей індекс застосовується як самими підприємствами, так і органами влади для оцінки соціальної відповідальності бізнес-одиниць.

Але найбільш прийнятною для макроекономічного дослідження та адаптованою до умов економік пострадянських країн, на нашу думку, є методика вимірювання індексу соціальних інвестицій (СІ). Вона була розроблена у 2004 році колективом дослідників, що брали участь у спільному проєкті ООН та Асоціації менеджерів Росії [2, с. 7-8; 3, с. 135-137; 4, с. 40-49]. У рамках зазначеної методики розраховується комплекс специфічних індексів, серед яких виділяють якісні та кількісні.

Необхідність якісної оцінки обумовлена тим, що важливими характеристиками соціальних інвестицій бізнесу є ступінь їх диференціації, юридичне оформлення різних напрямків СВБ, інформаційне забезпечення, статистична та звітна робота. Якісна оцінка дає можливість оцінити ступінь повноти та комплексності процесу соціального інвестування [4, с. 40-41], виявити недоліки організації та виконання соціальних проєктів, а саме низький рівень обліку соціальних витрат, контролю та керованості процесом, надмірну концентрацію ресурсів на окремих напрямках роботи, неузгодження дій учасників, затримки фінансування тощо. Сутність якісної оцінки соціальних інвестицій бізнесу поля-

гає у виявленні наявності/відсутності певного параметра СВБ у підприємства (сукупності підприємств) з метою вдосконалення соціальної політики підприємницької установи.

Для адекватної якісної оцінки соціально-відповідальної поведінки бізнесу розроблено 12 показників, що дають більш повну характеристику соціальних інвестицій підприємства. Вони об'єднані у три групи. Перша група характеризує інституційне оформлення соціальної політики бізнесу та включає такі ознаки:

- нормативна централізація соціальної відповідальності бізнесу (наявність спеціального документа, в якому зафіксовані основні напрямки соціальної політики компанії);
- організаційна централізація соціальної відповідальності бізнесу (наявність спецвідділу, відповідального саме за соціальні проекти);
- нормативні засади соціальної політики підприємств (наявність колективного договору).

Друга група показників дає можливість оцінити облік соціальних заходів бізнесу-установ та включає такі параметри:

- наявність фінансової звітності підприємств, що відповідає міжнародним стандартам та складається щорічно;
- застосування звітів з СВБ міжнародного зразка;
- оцінка ефективності здійснених соціальних вкладень;
- інформування суспільства про рівень своєї соціальної відповідальності.

Показники третьої групи характеризують ступінь комплексності соціальних інвестицій бізнесу та дають можливість виявити надмірну концентрацію фінансування на окремих напрямках соціальної політики. До них входять:

- інвестиції у розвиток персоналу;
- охорона праці і здоров'я найманих працівників;
- екологічність процесу виробництва та продукції, ресурсозберігаючі технології;
- дотримання принципів добросовісної ділової практики і чесної конкуренції;
- розвиток та підтримка місцевого населення.

На основі зазначених показників розраховуються часткові і загальні індекси соціальних інвестицій бізнесу, а саме: якісний індекс соціальних інвестицій для i -ої компанії (IK_i), якісний індекс соціальних інвестицій для j -ої ознаки (IK_j), загальний якісний індекс соціальних інвестицій IK [4, с. 48-49]. Вони приймають значення від 0 % до 100 %. Чим більш близький показник до 100 %, тим більш якісною та виваженою є соціальна політика обстежених підприємств.

Рівень комплексності СВБ певного підприємства оцінюють за допомогою якісного індексу соціальних інвестицій i -ої компанії (IK_i), який розраховується за формулою:

$$IK_i = \left(\frac{1}{m} \sum_{j=1}^m X_{ij} \right) \cdot 100 \% , \quad (1)$$

де X_{ij} – змінна, що приймає значення 1, якщо j -й параметр наявний у i -ого підприємства, та приймає значення 0, якщо відсутній;

i – кількість підприємств, що обстежуються;

m – кількість параметрів, за якими оцінюються соціальні інвестиції.

Якісний індекс соціальних інвестицій для j -ої ознаки (IK_j) покликаний відповісти, наскільки характерною для досліджуваної вибірки підприємств є певна ознака. Він розраховується таким чином:

$$IK_j = \left(\frac{1}{n} \sum_{i=1}^n X_{ij} \right) \cdot 100 \% , \quad (2)$$

де n – кількість підприємств, що досліджуються.

Для оцінки рівня комплексності соціальних інвестицій статистичної вибірки підприємств у цілому використовується загальний якісний індекс соціальних інвестицій IK . Він розраховується за формулою:

$$IK_j = \left(\frac{1}{nm} \sum_{i=1}^n \sum_{j=1}^m X_{ij} \right) \cdot 100 \% . \quad (3)$$

Однак оцінка соціальних інвестицій бізнесу лише за допомогою якісних індексів не дає повного уявлення про їх реальний стан та має ряд недоліків [8, с. 44-45]:

1. Врахування наявності певної ознаки соціальної відповідальності підприємства не дає відповіді про масштаби її розвитку. Так, наприклад, дві компанії розвивають місцеву громаду, але одна безсистемно та рідко, а інша залучає для цього велику кількість ресурсів і має власну стратегію їх витрачання. При цьому під час оцінювання за допомогою якісних індексів обидві компанії будуть оцінені позитивно.

2. В якісних індексах не враховуються важливість та значення кожної ознаки.

3. Не оцінюється якість процесу інвестування (системність, відсутність затримок по платежах тощо).

4. Не оцінюється якість відносин із зацікавленими сторонами.

5. Не коректною є оцінка за якісними індексами сукупності підприємств малого та великого бізнесу, оскільки вони мають різний характер та напрямки соціальної відповідальності.

Більше інформації про масштаби та результативність соціальної відповідальності підприємництва дає оцінка за допомогою кількісних індексів соціальних інвестицій [2, с. 7; 3, с. 134; 4, с. 47-48]. Вони можуть застосовуватись як для одного підприємства (для оцінки соціальних інвестицій за певний період), так і для сукупності підприємств: на мезорівні (для аналізу й порівняння соціальних інвестицій окремих регіонів держави та галузей економіки), на макрорівні (для оцінки соціальних інвестицій підприємницького сектору економіки та аналізу їх динаміки).

У науковій літературі виділяється три різновиди кількісного індексу соціальних інвестицій [2, с. 7; 3, с. 134; 4, с. 47-48]. Перший з них індекс питомих соціальних інвестицій, який показує об'єм соціальних інвестицій, що припадає на одного робітника:

$$CI_{\text{нит}} = CI / ЧП , \quad (4)$$

де CI – загальний об'єм соціальних інвестицій, $ЧП$ – чисельність персоналу.

Другий індекс – частка соціальних інвестицій у загальному обсязі – продажів, – розраховується за формулою:

$$CI_{\text{зоп}} = CI / ЗОП , \quad (5)$$

де $ЗОП$ – загальний обсяг продажів.

Співвідношення соціальних інвестицій та загального обсягу прибутку до оподаткування – третій кількісний індекс. Він розраховується таким чином:

$$CI_{\text{зоприб}} = CI / ЗОПриб , \quad (6)$$

де $ЗОПриб$ – загальний обсяг прибутку підприємств до оподаткування.

Російський учений В. С. Вінніков вважає, що методика оцінки соціальних інвестицій бізнесу за допомогою зазначених індексів дає можливість оцінити їх економічну ефективність [3, с. 132, 135-137]. На нашу думку, індекси CI характеризують їх результативність.

Слід зазначити, що під час застосування цієї методики для макроекономічного аналізу соціальних інвестицій виявляється ряд її недоліків, які потребують усунення. Так індекс питомих соціальних інвестицій, який показує об'єм CI , що припадають на одного робітника, характеризує лише внутрішній вимір соціальної відповідальності, спря-

мований на персонал. Для більш об'ємної характеристики слід оцінити як внутрішній, так і зовнішній прояви СВБ (направлений на суспільство). Тому, крім зазначеного показника, слід ввести кількісний індекс, який показує обсяг соціальних інвестицій, що припадає на 1 жителя країни. Формула для його розрахунку така:

$$CI_{чол} = CI / K_{Нас}, \tag{7}$$

де $K_{Нас}$ – кількість населення країни.

Крім того, важливо оцінювати динаміку соціальних інвестицій бізнесу у структурі внутрішнього валового продукту країни. ВВП є одним з найважливіших показників розвитку економіки країни. Розрахунок відношення соціальних інвестицій до ВВП, здійснений за декілька співставних періодів, дасть змогу оцінити, що розвивається швидшими темпами – економіка країни чи соціальні інвестиції. Формула для таких розрахунків така:

$$CI_{ЗОП_{риб}} = CI / ВВП, \tag{8}$$

де $ВВП$ – обсяг валового внутрішнього продукту країни.

Крім того, на нашу думку, дуже показовим у випадку макроекономічного дослідження є визначення обсягу соціальних інвестицій бізнесу, що припадає на 1 підприємство (організацію), що здійснюють свою діяльність на території країни:

$$CI_{нідпр} = CI / КПО, \tag{9}$$

де $КПО$ – кількість підприємств і організацій країни (у випадку України – кількість суб'єктів єдиного державного реєстру підприємств і організацій).

Отже, в удосконаленому вигляді система кількісних індексів оцінки соціальних інвестицій бізнесу має вигляд, представлений у таблиці, та складається із шести показників.

Таблиця

Кількісні індекси оцінки соціальних інвестицій бізнесу

№ п/п	Назва кількісного індексу	Формула для розрахунку індексу	Одиниця вимірювання
1	Індекс питомих соціальних інвестицій	$CI_{пит} = CI / ЧП$, де CI – загальний об'єм соціальних інвестицій, $ЧП$ – чисельність персоналу	грн/чол.
2	Обсяг соціальних інвестицій, що припадає на 1 жителя країни	$CI_{чол} = CI / K_{Нас}$, де $K_{Нас}$ – кількість населення країни	грн/чол.
3	Частка соціальних інвестицій у загальному обсязі продажів	$CI_{ЗОП} = CI / ЗОП$, де $ЗОП$ – загальний обсяг продажів	%
4	Співвідношення соціальних інвестицій та загального обсягу прибутку до оподаткування	$CI_{ЗОП_{риб}} = CI / ЗОП_{риб}$, де $ЗОП_{риб}$ – загальний обсяг прибутку підприємств до оподаткування	%
5	Частка соціальних інвестицій бізнесу у структурі ВВП	$CI_{ВВП} = CI / ВВП$, де $ВВП$ – обсяг валового внутрішнього продукту країни	%
6	Обсяг соціальних інвестицій, що припадає на 1 підприємство (організацію)	$CI_{нідпр} = CI / КПО$, де $КПО$ – кількість підприємств і організацій країни (у випадку України – кількість суб'єктів єдиного державного реєстру підприємств і організацій)	млн. грн/ підприємство (організацію)

Джерело: складено та вдосконалено автором на основі [4].

Висновки. В результаті проведеного дослідження були виявлені недоліки існуючих методів оцінювання соціальних інвестицій підприємництва як якісних, так і кількісних. Зокрема, вивчення кількісних індексів СІ показало існування лише трьох таких показників. Їх застосування не дає повної характеристики результативності соціального інвестування бізнесу. Крім того, виявлені індекси придатні лише для мікроекономічного аналізу. Запропонована у статті методика розрахунку кількісних індексів може бути застосована для макроекономічного аналізу соціальних інвестицій підприємництва. Перспективним напрямком наукової розробки є побудова системи оцінювання СІ на мезоекономічному рівні.

Список використаних джерел

1. Бондаренко А. В. Соціальне інвестування як фактор забезпечення соціально-економічного розвитку держави / А. В. Бондаренко, Л. О. Омелянович // Вісник Донбаської національної академії будівництва і архітектури. – 2009. – № 5(79). – С. 201-203.
2. Ветропрахов В. Методы оценки социальных инвестиций [Электронный ресурс] / В. Ветропрахов // Вестник ХГАЭП. – 2008. – № 4 (37). – С. 4-10. – Режим доступа: <http://www.vestnik.ael.ru/tabid/892/Default.aspx>.
3. Винников В. С. Управление социальным инвестированием в корпорациях: теоретико-методологический аспект: дис. ... канд. экон. наук: 08.00.05 «Экономика и управление народным хозяйством» / Виталий Сергеевич Винников. – М., 2007. – 188 с.
4. Доклад о социальных инвестициях в России за 2004 год [Электронный ресурс] / [А. Р. Акопян, Е. В. Балацкий, С. В. Графский и др.]; под общ. ред. С. Е. Литовченко. – М.: Ассоциация менеджеров, 2004. – 80 с. – Режим доступа: [http://www.undp.ru/download.phtml?\\$350](http://www.undp.ru/download.phtml?$350).
5. Жирков С. Ф. Инструменты и методы оценки эффективности и формирования структуры социальных инвестиций: автореф. дис. на соискание наук. степени канд. экон. наук: спец. 08.00.05 „Экономика и управление народным хозяйством” [Электронный ресурс] / С. Ф. Жирков. – Красноярск, 2006. – 20 с. – Режим доступа: http://www.sibsau.ru/science/index2.php?option=com_docman&task=doc_view&gid=117&Itemid=94.
6. Царик І. М. Регулятивні інструменти посилення соціальної відповідальності бізнесу в системі національної економіки: монографія / І. М. Царик. – Чернігів: Чернігівський державний інститут права, соціальних технологій та праці, 2011. – 152 с.
7. Шаповал В. М. Оцінка ефективності соціальних інвестицій [Електронний ресурс] / В. М. Шаповал. – Режим доступу: http://www.rusnauka.com/24_NTP_2009/Economics/50506.doc.htm.
8. Шихвердиев А. Качественный индекс социальных инвестиций как показатель эффективности корпоративной социальной ответственности [Электронный ресурс] / Ариф Шихвердиев, Александр Сычев // Человек и труд. – 2010. – № 1. – С. 44-48. – Режим доступа: <http://www.nbrkomi.ru/page/573/>.